

Анатолій Шпиталь

ДОРІС ЛЕССІНГ¹

У статті розглянуто життєвий і творчий шлях відомої англійської письменниці, лауреатки Нобелівської премії 2007 року з літератури.

Ключові слова: космічна фантастика, утопія, психологічний роман, молодіжний рух, фемінізм.

Anatoliy Shpytal. Doris Lessing

This article outlines the life and creative development of a famous English female writer Doris Lessing, the winner of Nobel Prize for literature in 2007.

Key words: science fiction, utopia, psychological novel, youth movement, feminism.

2007 року Нобелівська премія з літератури присуджена англійській письменниці Доріс Лессінг – авторці епічних творів, у яких вона із властивим їй жіночим досвідом, скептицизмом і провидчою силою піддала аналізу нашу роз'єднану цивілізацію. Основними претендентами на Нобель-2007 із літератури були, за прогнозами літературних критиків і букмекерів, американець Філіп Рот, прозаїк з Ізраїлю Амос Оз, італійський романіст і есеїст Клаудіо Магріс й естонський поет Яан Каплинські. І, як жартував один із журналістів, під пісню Боба Ділана літала тінь Харукі Мураками в білому кімоно – обох називали кандидатами. Але лауреатом стала Доріс Лессінг. “Це одне з найсправедливіших рішень за багато років стосовно літератури. Вона одна

з тих, котрі уособлюють свій час. І це стосується не тільки її белетристики, а й усієї її особистості – за такими людьми й визначають градус суспільного напруження ХХ століття. За нею можна судити про психологічний портрет всього ХХ століття”, – сказав М.Нємцов, перекладач з англійської мови.

Лессінг, Доріс (Lessing, Doris), до шлюбу Доріс Мей Тейлор, народилася 22 жовтня 1919 року в м. Керманшасі, у Персії (нині м. Бахтаран, Іран). Її батько – Альфред Кук Тейлор, полковник у відставці британської армії, мати працювала нянькою. 1925 року сім'я переїхала до Південної Родезії (тепер Зімбабве), де батько вирішив стати фермером. Він послужив прообразом батька головної героїні циклу романів “Діти насилля” (1952-1969). У сім років Доріс пішла до монастирської школи, потім навчалася в школі для дівчаток у Солсбері. З 14 років вона працює – спочатку нянькою, потім телефоністкою, стенографісткою, врешті, журналісткою. Тоді ж почала писати невеликі оповідання. “Але я рада, що не вчила літературу, історію й філософію за шкільною програмою. Завдяки цьому мені чужий європоцентризм, який виробляє школа”, – зауважила Д.Лессінг. 1939 року Доріс вийшла заміж за Френка Чарльза Відома, у шлюбі з яким народила сина Джона та дочку Джин. Цей шлюб розпався, і в 1945 році

¹ Стаття написана для планованого продовження книжки: Шкляр Л.Є., Шпиталь А.Г. Під знаком Нобеля. Лауреати Нобелівської премії з літератури 1901 – 2006. – К.: Грамота, 2006.

вона одружилася з німецьким євреєм-комуністом Готтфрідом Лессінгом, із яким познайомилась у марксистському гуртку, пізніше стала членом Лейбористської партії Родезії. Другий шлюб розпався 1949 року, тоді ж із сином Пітером вона їде до Британії. “Я не думаю, що шлюб – один із моїх талантів. Я була щасливішою незаміжньою, ніж у шлюбі”, – з притаманною їй відкритістю сповідувалась Д.Лессінг.

Письменницька кар’єра розпочалася 1950 року романом “Трава співає” – своєрідною хронікою життя родезійського суспільства часів апартеїду. У центрі твору – стосунки між білою дружиною фермера і її чорним слугою. Один роман – і розголос в англомовних країнах, перші переклади іншими мовами. Чарльз П. Сноу, найавторитетніший на той час прозаїк Великобританії, проаналізувавши романи, які вийшли на початку 50-х років, підвів ризику: “Набагато серйозніше й різкіше написані надзвичайно сильні книжки колишньої жительки Південної Африки Доріс Лессінг “Трава співає” і “Марта Квест”. Це вже було справжнє визнання. Успіх спонукав до втілення мрії, що виникла, коли майбутня лауреатка починала журналістську кар’єру, – дати епічну картину життя Родезії фактично через своє сприйняття як героїні твору. Так постала напівавтобіографічна серія з п’яти романів “Діти насильства”. Це своєрідна епопея виховання – якщо відштовхнутись від визначення “роман виховання”. Вона складається із творів “Марта Квест” (1952), “Пристойний шлюб” (1954), “Брижі після шторму” (1958), “Оточений сушею” (1965) і “Місто чотирьох воріт” (1969). Тоді ж вийшли п’ять повістей про родезійське життя. Радянські видавництва планували видавати її навіть поза чергою – авторка звинувачує апартеїд! Але 1956 року Д.Лессінг різко виступила проти вторгнення СРСР в Угорщину і вийшла з лав комуністичної партії Англії, де перебувала з 1952 року. Деякі книжки її видані в Москві, але потім вона ніби “десь зникла”. “Всесвіт” у 1977 році надрукував повість “Домівка гірської худоби” – це був учинок! Так ми одержали лише перший том пенталогії “Марта Квест”, іще до подій в Угорщині вийшла повість “Мурашник” в “Иностранной литературе”. Цей твір авторка вважає одним із найулюбленіших “дитяток”.

“Мурашник” – то величезний кар’єр, де добувають золото і яким володіє містер Макінтош, котрий має позашлюбного сина від чорної жінки. У його головного інженера син такого ж віку. Хлопчики здружились, ніби проломивши стіну, що пролягла між білими і чорними. Білий Томмі навчив мулата Дерка читати, носить йому книжки, котрі той просто завчає напам’ять – має якийсь нелюдський потяг до знань. Прочитавши закони про молодь, про роботу, про расові проблеми, хлопець зізнався Томмі: “Ось виросту й усіх вас вижену до одного, щоб жодного білого не залишилося в Африці, жодного!”. І пізніше, вже дорослішаючи, він скаже: “Я відчуваю, що не можу переносити жодного білого обличчя, ненавиджу вас усіх до одного!”.

Роман “Золотий щоденник” (1962) розповідає про те, як письменниця переживає творчий застій і водночас кризу середнього віку. Феміністки були в захваті, називали твір своєрідною “Біблією фемінізму”. Сама ж авторка себе феміністкою не вважала і відповіла досить різко: “Вони хочуть, щоб я сказала, що я перебуваю на їхньому боці в боротьбі за золоту зірку у світі, де не залишилось цих тварин – чоловіків”. І додала, що на її спосіб мислення й суспільні погляди послідовно впливали три системи відліку, абсолютно несхожі між собою – марксизм, “радикальна психіатрія” по-юнгіанські і суфізм. Композиція роману складна – це фрагменти кількох щоденників, газетні вирізки, сни, побутові сцени...

Хвороба професора Воткінса, фахівця з класичних мов, який утратив пам’ять, і історія його видужання – центральна сюжетна лінія роману “Інструкція для спуску до пекла” (1971). Перша частина твору – видива героя в дусі

психоаналітичних відкриттів – тлумачаться як засіб докопатись до “праобразів”, котрі живуть у підсвідомості, бо саме за їх допомогою можна пізнати справжню суть життя. І рятує його Великий Білий Птах Істини, а добровольці-боги для врятування Землі повинні спуститись у пекло – але інструкції не буде...

Твір “Літо перед заходом” (1973) став глибинним зондуванням жіночої душі в час кризи. Ніби й щаслива в сімейному житті, забезпечена 45-літня Кейт Браун виховала чотирьох дітей, які влітку роз’їхались на канікули по світу, а чоловік – відомий лікар-невропатолог – поїхав надовго до США. І от вона залишилась сама й відчула, що вже зіграла свою роль і нікому не потрібна. Пік життя пройдено, а далі – спад, далі – темнота. Певно, недаремно критики писали, що цей роман обов’язково мають прочитати всі жінки цього віку. Знайшовши себе в роботі перекладачкою на міжнародному конгресі, героїня почувається корисною світові, необхідною всім. Але потім знову розчарування – по суті, нове життя не почалося, вона знову живе інтересами інших і жертвує собою – як у сім’ї... Блискуче виписана сцена, де Кейт, поїхавши з американцем Джефрі до Іспанії, залишає його – вона розуміє, що в неї до молодшого коханця з’являються материнські почуття. У Лондоні, де вона живе в дешевій квартирі разом із молоддю (вони різні – від хіпі до молодих фашистів), розуміє, що нікуди не втече й повертається до сім’ї, хоча духовної близькості в родині й немає.

Наприкінці 70-х років Д.Лессінг усе більше цікавилася глобальними проблемами – долею світу й цивілізації. І вона пішла в космічну фантастику, яку назвала “найбільш оригінальною, винахідливою і дотепною галуззю сучасної літератури”. Вона захотіла міфопоетично трактувати долі світу, творити соціокультурні утопії, але фактично суть романів цього циклу – есхатологічне трактування руху історії, упевненість, що “золотий вік” людства – у минулому, а в майбутньому – кінецьсвітній кошмар.

Космічна серія “Канопус в Аргосі: Архіви” починається романом “Шикаста” (1979), де розповідається про дві галактичні імперії – Канопус і Сіріус – які суперничають між собою, а решта Всесвіту – сфери їх впливу. Канопус – могутність і добрий розум, але настає “вік руйнівництва” й усі здобутки прогресу йдуть на потреби війни. У творі, як зауважили критики, гнів проти суспільства, що, воєнізуючись, розкладається, переростає в “апокаліптичний гнів” проти всіх. Соціальна зіркість Д.Лессінг поєдналася з філософською наївністю. Другий роман “Шлюб між зонами три, чотири, п’ять” (1980) – розповідь про планету Зона III, де править мудра королева Ал Іт, але сама планета перебуває у стані стагнації й загнивання. Королева повинна вийти за правителя Зони IV – архетипу “чоловічої” держави, де раби працюють на війну. Жорстока структура притчі має мораль – цивілізації переживають періоди піднесення і спаду, іноді спади такі, що відбувається повна деградація і наступного підйому вже не буде... Урешті, романи “Експерименти на Сіріусі” (1981), “Створення комітету представників для планети вісім” (1982) – то варіанти майбутнього, якого фактично не буде. Помітний жах авторки перед майбутнім апокаліптичним обривом людського існування. Так, письменниця розгублена, але твори – це пересторога: жодна вища зла сила нами не маніпулює, треба самим творити свою історію.

Цікавий момент біографії авторки: 1983 року вийшов роман Джейн Сомерс “Щоденник доброго сусіди”, а 1984-го – її ж роман “Якби старість могла”. То був оригінальний експеримент – Д.Лессінг написала названі твори й видала під чужим іменем, приховавши цей факт навіть від рідних. Читачі були в захваті, а критики промовчали – ніхто нічого не знав про автора...

Роман “Справжній терорист” (1985) – продовження аналізу молодіжного руху 60-70-х років. Поставивши в центр оповіді невелику молодіжну комуну, котра живе в старому будинку на околиці Лондона, прозаїк висвітлює як тенденції руху, так і найхарактерніших героїв. Це підстаркувата “буржуйка”

Еліс, пролетарі, просто безхатченки, лесбіянки... Вони творять “комуністичний центр”, прагнуть боротися “із прогнилим імперіалізмом”. Їх не беруть ні в ІРА, ні в СРСР. Однією з комун керує Ендрю, “людина з КДБ”, але молодь сама, не з ненависті до імперіалізму, а з бажання довести свою силу, привернути до себе увагу йде на терористичний акт – підривають бомбу біля готелю, гине п'ятеро людей, двадцяттеро поранено...

Аскетичною простотою і документальною точністю відрізняється від попередніх творів роман Д.Лессінг “П'яте дитя” (1988). Простий сюжет твору – подружня пара створила велику сім'ю, досягла ідеалу сімейного щастя. Є особняк, четверо дітей, але народжується п'ятий – “злий маленький троль, який усіх ненавидить”. Агресивний і неконтактний Бен лише приносить усім біль, а сам на це дивиться з “холодною радісною усмішкою”. Його здають у притулок, але там такі умови, що дітей просто доводять до смерті, і батьки забирають його додому. Повернення Бена – розпад сім'ї, адже старші діти пішли жити до родичів, уже немає домашнього вогнища, уся життєва програма сім'ї знищена... 2000 року вийшов друком роман “Бен, покинутий”, продовження “П'ятої дитини”.

Лише назвемо психологічний роман “І знову кохання” (1996), футуристичний роман “Мара і Данн” (1999) і його продовження “Історія генерала Данна, Гріот, дочки Мари і Снігової Собаки” (2005). У центрі уваги письменниці знову посткатастрофічний світ, де люди повернулись до примітивного існування.

Згадаємо, що Д.Лессінг – прекрасний майстер малої прози, авторка семи збірок оповідань, остання з них – “Бабусі” (2003), а також авторка чотирьох п'єс, кількох книжок публіцистики, двох томів спогадів...

До премії Нобеля-2007 Д.Лессінг одержала 15 інших літературних премій різних країн, вона – доктор Гарвардського університету, у грудні 1999 року ввійшла в останній список осіб тисячоліття, котрих нагороджують Орденом кавалерів пошани, бо це люди, “які мають особливі заслуги перед нацією”.

P.S. Останній роман “Трищина” Д.Лессінг видала на початку літа 2007 року.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дейниченко П., Рогова А. Лессинг получает все // Книжное обозрение. – 2007. – № 42.
2. Д.Быков, А.Немзер, М.Немцов – О Д.Лессинг // Книжное обозрение. – 2007. – № 42.
3. Лессинг Д. Марта Квест. – М., 1957.
4. Лессинг Д. Муравейник // Иностранная литература. – 1955. – № 6.
5. Лессинг Д. Повести. – М., 1958.
6. Лессинг Д. Пятый ребенок. Бен среди людей. – М., 2006.
7. Лессинг Д. Домівка гірської худоби // Всесвіт. – 1977. – № 5.
8. Минаков С. Нобелевский комитет удивил букмекеров // Экономические известия. – 2007. – 12 октября.
9. Сноу Ч. Английская литература сегодня // Иностранная литература. – 1957. – № 6.
10. Столярчук І. Нобелівську премію з літератури дали Доріс Лессінг // Газета по-українськи. – 2007. – 12 жовтня.
11. Шиманський О. Досвід літньої феміністки // Україна молода. – 2007. – 12 жовтня.

13-й філологічний семінар

18 грудня 2009 р. о 10 год. в актовій залі гуманітарного корпусу Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, бульв. Т. Шевченка, 14) відбудеться 13-й філологічний семінар “Теоретичні й методологічні проблеми літературознавства”.

Тема семінару: “Що таке історія літератури?”.

Заявки про участь у семінарі приймаються до 1 грудня 2009 р. за адресою: проф. Наєнку М. К., Кафедра теорії літератури і компаративістики Інституту філології, бульв. Т. Шевченка, 14, м. Київ, 01033. Тексти доповідей для збірника “Філологічні семінари” подаються в електронному варіанті в день проведення семінару.